

Legal Explanation of Scope of News Media Responsibility and Compensation in COVID-19

Emad Molla Ebrahimi (Corresponding Author)

PhD., Department of Private Law, Faculty of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: em.ebrahimi63@gmail.com

Seyed Hossein Mirsadari

Assistant Prof., Department of International Business Law, Faculty of Law, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: mirsadri.law@gmail.com

Abstract

Objective

Considering the millions of deaths caused by COVID-19, a global question has been raised addressing the feasibility or non-feasibility of the civil responsibility of news media for communicable diseases. It is argued that media, in its conventional form, can use its authority and means to accurately disseminate information on time in order to remarkably reduce the incidence of contagious diseases; however, in case of negligence and default on duty, media has to assume the responsibility of the damages done to the victims. The Iranian and international legal systems abound in legal, yet equivocal, documents that explain the responsibility of news media for communicable diseases. It is essential to shed light on the goals of news media civil responsibility toward communicable diseases on the basis of legal foundations.

Purpose

Civil liability both against the victim, the cause of the loss the society, has specific goals and functions, which this article identifies the boundaries of civil liability in the form of paying damages, removing the violation of the claimant's rights and preventing It analyzes the existing bases of damage to him in the future.

Research Methodology

The current research is a descriptive-analytical research study that describes the topics by using comparative study methods and using written, oral, electronic documents, legal studies, then collects and categorizes the findings.

Theoretical Framework

The three conditions for the fulfillment of civil liability are: 1. the damage caused to the claimant, 2. the fault of the person causing the damage. (Responsibility based on fault). 3. causal relationship the theory of compensation for losses is in the light of rules such as the rule of caution, the rule of pride, etc., which is used for the causal relationship between the harmful act and the occurrence of damage.

Findings

The only way to respond to and tackle the problems regarding civil responsibility is to stick to the combined deterrence system, which is an effective strategy to highlight the cause of damage in preventing and compensating the damages caused to the victims. This paper seeks to examine the causality establishment and the scope of civil responsibility of news media regarding communicable diseases. It also covers the common basics of civil responsibility in relation to contagious diseases and proves that the traditional basics and foundations fail to explain such responsibility efficiently; as a result, it is necessary to obligate news media on the basis of philosophical fundamentals and the development/evolution of civil responsibility rules to find novel solutions to prevent contagion, reduce the incidence of communicable diseases, and redress the damages done.

Discussion & Conclusion

In this research, the fault caused by the mismanagement of the media in connection with the covid-19 disease has been discussed and investigated, and the cause of the damage must be compensated, one of which is the restoration of the previous situation, and this method is superior to other methods. has a preference. This study is carried out taking into account the principles, basics, and restrictions of civil responsibility authorities. Afterward, it is proved that, in the current situation, the assumption of civil responsibility by the media is the only viable solution for the preventive management of communicable diseases and compensation for the damages.

The results of the research show that the relationship of causation is the basic and vital element of civil liability and compulsory guarantee. In the explanation of

this relationship, there must be a relationship between the harm caused and the fault of the mystics, in such a way that if it was not the fault (act and omission), then definitely no harm would have occurred. In addition to creating responsibility, the relationship of causation also determines the scope of responsibility.

Establishing the relationship of causation, in the case that one cause causes damage, is easy, but considering that social events are related to each other and usually there is more than one cause and cause of damage, therefore determining the person responsible and verifying the relationship of causation is difficult. The difficulty of ascertaining the relationship of causation in the multiplicity of causes has led to the presentation of theories on the part of the experts that we can see the impact of these theories in the laws of Iran, and the most important of them is the theory of conventional and original cause.

After proving the relationship of causation by the claimant, the defendant can prove that this relationship is apparent and that the damage was caused by external causes, that these external causes can be unexpected events, the fault of a third party, or the fault of the victim. Considering that the civil liability depends on establishing the relationship of causation and the relationship of causation is the vital element of compulsory guarantee and non-contractual civil liability, it would have been better for the Iranian legislators to set up regulations in this regard and highlight "the relationship of causation in civil liability".

Research Limitations

The generalizability of the results of this research is subject to several limitations. First, its geographical and spatial limitation is limited to the legal territory of the country of Iran, which is subject to the civil liability law of the Islamic Republic of Iran. The second limitation of its application is during the time period of the outbreak of the Corona disease, especially during the initial period of its outbreak at the end of 2018 and 2019, when the media were the most important means of receiving information from the society. The third limitation of its application is to the field of official media and official and registered accounts of social networks, because civil liability lawsuits cannot be filed about unofficial or official media abroad or unofficial accounts in social networks whose owner is not known.

Suggestion for Researchers

Considering that media rights is a nascent field and due to the strong presence of the media, which has increased greatly with the spread of mobile phones and occurs in various dimensions, it has become very important, it is suggested that the scope of

the media's civil responsibility against various actions should be examined in the legal framework.

Suggestion for Media Managers

A lot of emphasis is placed on understanding the legal bases of civil responsibility of the media in their possession, because the consequences of any of their actions can lead to lawsuits and numerous material and moral damages.

It is also necessary for managers to act with more concern and obsession than publishing news that may create a dangerous atmosphere.

For legislators

The presence of media in various aspects of people's lives, which has taken place due to the prevalence of smart phones, has already triggered many new media activities, many of which have not been subject to legislation and are inevitably decided by interpreting other legal cases, while the specific characteristics of the media are not taken into account due to the non-specificity of the law. Therefore, it is recommended to create a special working group to investigate issues related to the civil responsibility of the media and propose new laws suitable to the conditions of the media, especially during crises such as the outbreak of an epidemic, to help them work efficiently.

Keywords: Civil liability; Compensation; Restorative justice; Corona virus; News media.

Citation: Molla Ebrahimi, Emad & Mirsadari, Seyed Hossein (2022). Legal explanation of scope of news media responsibility and compensation in COVID-19. *Media Management Review*, 1(2), 213-230. (in Persian)

تبیین حقوقی قلمرو مسئولیت رسانه‌های خبری و جبران خسارت

(مورد مطالعه: بحران همه‌گیری کووید-۱۹)

عماد ملاابراهیمی (نویسنده مسئول)

دکتری، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: em.ebrahimi63@gmail.com

سید حسین میرصدری

استادیار، گروه حقوق تجارت بین‌الملل، دانشکده حقوق، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: mirsadri.law@gmail.com

چکیده

هدف: مسئولیت مدنی در ارتباط با زیان دیده، واردکننده زیان و جامعه، هدف‌ها و کارکردهای خاصی دارد. این مقاله با شناسایی مرزهای مسئولیت مدنی در قالب پرداخت خسارت، رفع تجاوز به حقوق خواهان و جلوگیری از ورود خسارت به وی در آینده، به تحلیل مبانی موجود پرداخته است.

روش: پژوهش حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی است. در این پژوهش با بهره‌گیری از روش‌های مطالعه تطبیقی و با استفاده از منابع مکتوب، شفاهی، اسناد و متون قانونی، مباحث تشریح شده و با تحلیل اطلاعات و انسجام آن‌ها یافته‌ها ارائه می‌شود.

چارچوب نظری: شرایط سه‌گانه تحقق مسئولیت مدنی عبارت است از: ۱. ضرر وارد شده به خواهان؛ ۲. تقصیر واردکننده زیان (مسئولیت مبتنی بر تقصیر)؛ ۳. رابطه سببیت. نظریه جبران خسارت برای زیان، در پرتو قواعدی همچون قاعده تحذیر، قاعده غرور و... شکل گرفته است که برای رابطه علیت میان فعل زیان‌بار و ورود خسارت به کار برده شده است.

یافته‌ها: تنها راه پاسخ‌گویی و خروج از مشکلات حاکم بر مسئولیت مدنی، تمسک جستن است به نظام تلفیقی بازدارنده که به‌عنوان راهبردی مؤثر برای مکلف‌ساختن عامل زیان در پیشگیری و جبران خسارات وارده به زیان‌دیدگان معرفی شده است.

نتیجه‌گیری: در این پژوهش تقصیر ناشی از سوءمدیریت رسانه‌ها در ارتباط با بیماری کووید - ۱۹ به بحث و بررسی گذاشته شده است و با وجود قواعدی فقهی، همچون احسان و اهم و... باید عامل ایجادکننده زیان، درصد جبران خسارت وارده برآید که یکی از آن‌ها، اعاده وضع سابق (جبران عینی) است و این روش بر دیگر روش‌ها ترجیح دارد.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت مدنی، جبران خسارت، عدالت ترمیمی، ویروس کرونا، رسانه‌های خبری.

استناد: ملاابراهیمی، عماد و میرصدری، سیدحسین (۱۴۰۱). تبیین حقوقی قلمرو مسئولیت رسانه‌های خبری و جبران خسارت (مورد مطالعه: بحران همه‌گیری کووید-۱۹). *بررسی‌های مدیریت رسانه*، ۱(۲)، ۲۱۳-۲۳۰.

مقدمه

شیوع ویروس کرونا، تغییرات اثرگذاری را در عرصه جهانی سبب شد؛ به نحوی که ارتباطات انسانی را به‌عنوان یکی از بنیان‌های اساسی جامعه متحول کرد. سرایت این ویروس از راه تنفس، سبب شد که انسان‌ها از معاشرت و تعامل با هم دور شوند و به ارتباطات از راه ابزارهای رسانه‌ای روی آورند. حجم چشمگیر استفاده از رسانه‌ها در این دوران، مؤید این جمله است که بحرانی را نمی‌توان بدون حضور رسانه‌های جمعی در آن تصور کرد (نصیری، ۱۳۹۷).

ورود این ویروس به کشور، در اوایل اسفندماه ۱۳۹۸ آشکار شد و با شیوع گسترده خود و آلوده کردن شمار زیادی از افراد، خسارت زیادی از لحاظ جانی، مالی و اقتصادی به‌بار آورد^۱ (مظفری، ۱۳۹۹: ۳۸۶).^۲ اولین نشانه‌های ورود این ویروس به کشور با نگرانی و وحشت عمومی همراه بود و در این حین، اطلاعات و اخبار مربوط به شیوع کرونا، در رسانه‌های مختلف، اعم از رسانه‌های رسمی و اجتماعی در جامعه منتشر می‌شد. اخبار و اطلاعات از رسانه‌های رسمی با دقت و تأیید مراجع چندگانه منتشر می‌شدند؛ ولی به اقتضای طبیعت رسانه‌های اجتماعی، مجموعه‌ای از اطلاعات درست و کمابیش نادرست و گاه سراسر نادرست، به‌ویژه از طریق واتساپ و تلگرام در میان افراد جامعه دست‌به‌دست می‌شد. بخش عمده این اطلاعات، همراه با اخباری وحشت‌آفرین از شیوه‌های شیوع این ویروس بود و برخی دیگر نیز اطلاعات نادرستی از شیوه درمان آن را می‌پراکنند. تبعات چنین اطلاعاتی در جامعه، به‌شکلی بود که گاه افرادی، به‌دلیل به‌کارگیری این اطلاعات، به مشکلات جدی سلامتی دچار شدند. همین امر، بحث مسئولیت مدنی رسانه‌ها را به‌عنوان موضوعی بسیار مهم و حیاتی مطرح کرد که بی‌توجهی مدیران رسانه‌ها به آن، تبعات حقوقی زیادی را برای سازمان رسانه‌ای تحت هدایت آن‌ها به همراه آورد.

نظر به این امر، مقاله حاضر به بررسی احراز رابطه سببیت و قلمرو مسئولیت مدنی رسانه‌ها در دوران همه‌گیری کووید - ۱۹ می‌پردازد. برای شروع بررسی، دو سؤال مطرح شده است:

۱. رابطه سببیت در مسئولیت مدنی ناشی از این بیماری چگونه است؟

۲. نظام‌های حقوقی به چه شکل درصدد پاسخ به مسئله جبران خسارات ناشی از بحران توسط رسانه‌ها هستند؟
در نهایت با برشمردن آثار ناشی از تقصیر رسانه‌های خبری در ارتباط با بیماری کووید - ۱۹، خسارات و عملکرد آن را در این خصوص تبیین خواهیم کرد.

چارچوب نظری

مقاله حاضر، مقاله‌ای میان‌رشته‌ای است که یکی از حوزه‌های رشته حقوق را در زمینه موضوع مبتلا به رشته مدیریت

۱. در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۳۹۸، به‌دنبال فوت ۲ بیمار با عوارض تنفسی در بیمارستان کامکار قم، شایعاتی درباره مرگ این بیماران به‌علت ویروس کووید - ۱۹ شکل گرفت؛ اما دانشگاه علوم پزشکی قم، این شایعات را تکذیب کرد. این در حالی بود که روابط عمومی وزارت بهداشت، در تاریخ ۳۰ بهمن، اولین نمونه از ابتلا به این ویروس را در شهر قم گزارش کرد و پس از دو روز، تعداد کشته‌ها به ۱۲ نفر رسید. افزایش روزبه‌روز آمار مبتلایان و جان‌باختگان، به‌همراه نایاب شدن ماسک، محلول ضدعفونی‌کننده و تعطیلی مدارس، نگرانی و وحشتی در جامعه ایجاد کرد و باعث شد، بحرانی به‌نام «کرونا» بروز کند.
۲. برای دیدن نظرهای مخالف در این زمینه، به مقاله احمدی، عسگرزاده و مفیدی (۱۴۰۰) رجوع کنید.

رسانه به کار می‌گیرد تا مسئولیت مدنی احتمالی رسانه‌ها را درباره تبعات احتمالی نشر اطلاعات نادرست بررسی کند. مسئولیت مدنی به طور عام سه رکن دارد: ضرر، فعل زیان‌بار و رابطه سببیت. از این رو در مباحث حقوقی مربوط به مسئولیت مدنی این سه رکن باید حاضر باشند تا مسئولیت مدنی اعمال شود. چارچوب نظری این مقاله نیز از هر سه رکن تشکیل شده است. ابتدا رکن ضرر بررسی می‌شود تا زیان‌های احتمالی‌ای شناسایی شود که ممکن است در نتیجه فعالیت رسانه‌ها و اطلاع‌رسانی غیردقیق آن‌ها رخ دهد. سپس فعل زیان‌بار و قواعد مرتبط با آن بررسی می‌شود و در نهایت، به رابطه علیت (سببیت) پرداخته خواهد شد.

۱. تعریف و تبیین مسئولیت مدنی

مسئولیت^۱ (مدنی)، تعهد قانونی شخص بر رفع ضرری است که به دیگری وارد کرده، خواه این ضرر ناشی از تقصیر خود وی باشد یا ناشی از فعالیت او. در همین معنی، لفظ ضمان را به کار برده‌اند و معنی آن هر نوع مسئولیت اعم از مسئولیت مالی و مسئولیت کیفری است (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۴: ۶۴۲). در هر مورد که شخص ناگزیر از جبران خسارت دیگری باشد، می‌گویند در برابر او «مسئولیت مدنی» دارد. بر مبنای این مسئولیت، رابطه دینی ویژه‌ای بین زیان‌دیده و مسئول به وجود می‌آید: زیان‌دیده طلبکار و مسئول بدهکار می‌شود و موضوع، بدهی جبران خسارت است که به طور معمول با دادن پول انجام می‌پذیرد (کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۶). مسئولیت مدنی عبارت است از تکلیف شخص به جبران زبانی که بر اثر عمل نامشروع (به جز غصب) به دیگری وارد شده است (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۷: ۶۱ و ۱۹)

بدین نحو، مسئولیت مدنی در ادبیات حقوقی ایران، به معنای کلی تکلیف به جبران خسارات وارده به دیگری است؛ ولی در عمل، دکتترین عنوان مسئولیت مدنی را برای بحث در برخی از موضوعات به کار برده است و تمامی موضوعاتی که راجع به جبران و تدارک خسارت به دیگری است، تحت عنوان مسئولیت مدنی قرار نگرفته است. برای نمونه، احکام ناظر بر ایراد خسارت به دیگری به واسطه عدم انجام کامل تعهدات قراردادی، در موضوع آثار قراردادها به بحث گذاشته شده است. یا در مواردی که ایراد خسارت به دیگری، از تصرف در حق و مال دیگری و محرومیت وی از این حقوق نشئت گرفته باشد، موضوع تحت عنوان غصب مورد بحث قرار گرفته است. در مواردی که شخصی به واسطه تصرف در مال و حقوق خود موجب کاهش مطلوبیت و ممانعت از استفاده دیگر مالکان در حقوق خود شده باشد، موضوع تحت عنوان مزاحمت بحث شده است (بابایی، ۱۳۹۹: ۱۵)

در تأیید نگاه فوق، در کتب حقوقی که به شرح حقوق مسئولیت مدنی پرداخته شده است، معمولاً عنوان مسئولیت در کنار ضمان قهری یا تعهدات خارج از قرارداد به کار رفته است (کاتوزیان، ۱۳۷۸؛ صفایی و رحیمی، ۱۳۹۷؛ بابایی، ۱۳۹۷). مباحث اصلی در این کتاب‌ها، راجع به احکام ناظر بر تکلیف به تدارک و جبران خسارت به دیگری است؛ ولی حقوق‌دانان اصطلاح مسئولیت مدنی را با این کلیت مناسب نیافته و برای روشن شدن موضوعات مطروحه کتاب، در کنار مسئولیت مدنی، عناوین دیگر حقوقی (ضمان قهری، تعهدات خارج از قرارداد) را نیز آورده‌اند. همچنین، این حقوق‌دانان معمولاً تصریح کرده‌اند که مبحث غصب، جدای از بحث مسئولیت مدنی است.

این گرایش‌ها حکایت از آن دارد که در نظر حقوق‌دانان ایرانی، مسئولیت مدنی اصطلاحی خاص است که شامل تنها بخشی از حقوق ناظر بر ایجاد تکلیف به تدارک خسارت وارده به دیگری می‌شود. برخی از حقوق‌دانان نیز به این امر تصریح کرده‌اند و از مسئولیت مدنی به معنای خاص (در مقابل مسئولیت مدنی به معنای عام) که عمدتاً ناظر بر مباحث اتلاف و تسبیب است صحبت کرده‌اند (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۷: ۱۵). دیگر حقوق‌دانان ایرانی نیز، بدون آنکه به این امر تصریح کنند، مسئولیت مدنی را به این معنای خاص به کار می‌برند.

ولی اصطلاح مسئولیت مدنی به معنای خاص، آن‌چنان که در مباحث حقوق‌دانان به کار رفته، تنها مباحث اتلاف و تسبیب را که ناظر بر تلف یا نقص و عیب مال (اعم از عین یا منفعت یا دارایی) یا سلامتی و تمامیت جسمانی است، شامل نمی‌شود؛ بلکه لطمات معنوی یا لطمه به حقوق دیگران را نیز دربرمی‌گیرد. به نظر، این تعبیر شامل مفهومی کلی است که از مادهٔ یک قانون مسئولیت مدنی استنباط می‌شود و در نظام حقوقی کشورهای حقوق نوشته و رومی - ژرمنی شایع است. در این نگاه، مسئولیت مدنی مفهومی کلی است که تمامی موارد ایراد خسارت خارج از روابط قراردادی (و به نظر برخی، حتی خسارت ناشی از تخطی از قرارداد) را دربرمی‌گیرد و تابع احکام عمومی (شرایط و آثار) یکسان است. حقوق‌دانان ایرانی نیز، همچون حقوق‌دانان کشورهای حقوق نوشته، به بیان این شرایط و آثار ایراد خسارت، تحت عنوان تئوری عمومی مسئولیت مدنی می‌پردازند. به نظر همین تصور در خصوص وجود مفهوم کلی مسئولیت مدنی (به معنای خاص) و وجود شرایط و آثار یکسان برای آن که تمامی موارد ایراد خسارت به غیر را دربرمی‌گیرد، محل اشکال و زمینهٔ ایجاد تعارضاتی با حقوق مبتنی بر فقه اسلامی شده است. در واقع، در فقه اسلامی مفهومی به این وسعت دیده نمی‌شود و شرایط ایجاد تکلیف به تدارک خسارت وارد به غیر، در ابواب مختلف بیان شده و این شرایط و آثار بسته به عنوان خسارت وارده متفاوت است و نظریه کلی که شامل تمامی ابواب ایراد خسارت به غیر باشد وجود ندارد. در مواردی کلیت بخشیدن به قواعد ناظر بر ایراد خسارت به دیگری، موجب تعارضات بین نگاه حقوقی و نگاه فقهی به موضوعات شده است (بابایی، ۱۳۹۹: ۱۷).

بررسی ارکان و مبانی مسئولیت مدنی

ارکان مسئولیت^۱، تعهد قانونی شخص بر رفع ضرری است که از روی تقصیر یا در اثر فعالیت بر دیگری وارد شده و شامل ضرر، فعل زیان‌بار و رابطه سببیت میان فعل زیان‌بار و ضرر می‌شود.

ارکان مسئولیت مدنی

مسئولیت مدنی در اصل از بی‌مبالاتی اشخاص نشئت می‌گیرد؛ ولی برای تحقق مسئولیت مدنی وجود سه رکن ضروری است:

۱. وجود ضرر: هدف از قواعد مسئولیت مدنی، جبران ضرر است؛ لذا وجود ضرر، به‌طور طبیعی مقدم بر جبران آن خواهد بود. در مادهٔ ۱ قانون مسئولیت مدنی در این باره چنین آمده است: «نهر کس بدون مجوز قانونی... لطمه‌ای وارد کند که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد».

۲. ارتکاب فعل زیان‌بار یا نامشروع: ایراد ضرر به دیگری باید با فعل نامشروع انجام گیرد تا قابل جبران باشد، در این‌باره نیز ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی چنین می‌گوید: هر کس بدون مجوز قانونی... فعلی انجام دهد که موجب زیان دیگری شود، ضامن است؛ اما چنانچه فعل مشروع باشد، مثل دفاع مشروع و موجب خساراتی شود، مسئول خسارات نخواهد بود؛ همان‌طوری که ماده ۱۵ قانون مسئولیت مدنی نیز مؤید آن است.
۳. رابطه سببیت: صرف وجود ضرر و ارتکاب عمل نامشروع موجب جبران خسارت نمی‌شود و باید بین ضرر وارده، عامل و فعل زیان‌بار، رابطه سببیت احراز شود، به‌طوری که عرف نیز به آن شهادت دهد.

الف) ضرر

انسان‌ها در زندگی روزمره خود و در جریان فعل و انفعالات، ممکن است به شخص یا اشخاصی خساراتی را وارد نمایند که مستلزم جبران آن خسارت باشد. ضرر ممکن است در اثر از بین رفتن مالی باشد (اعم از عین یا منفعت یا حق). پیش از این، تردید داشتند که از دست‌دادن منفعت را نیز در زمره ضررها آورند؛ ولی امروز در متون گوناگون «عدم النفع» نیز در شمار خسارت آمده است. از جمله در تبصره ۲ ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۲۴/۰۳/۱۳۹۴ منافع ممکن الحصول تنها به مواردی اختصاص دارد که صدق اتلاف نماید. همچنین مقررات مرتبط به منافع ممکن الحصول و نیز پرداخت خسارت معنوی شامل جرایم موجب تعزیرات منصوص شرعی و دیه نمی‌شود. تبصره ۲ ماده ۵۱۵ قانون آیین دادرسی مدنی: خسارت ناشی از عدم النفع قابل مطالبه نیست... برای جمع دو حکم، باید عدم النفع را ویژه موردی شمرد که حصول منفعت در آینده احتمالی باشد و منافی که حکم عادت ایجاد می‌شود در شمار خسارات است؛ پس اگر شخصی به زور صنعتگر یا هنرمندی را بازداشت کند و مانع کار کردن او شود، باید خسارت ناشی از محروم شد صنعتگر و هنرمند از منافع فوت شده جبران کند.

پس ممکن الحصول منافی که امکان رسیدن به آن بیشتر است. یعنی اگر موانعی در راه منافع ایجاد نشود امکان دستیابی به آن وجود دارد. حقوق‌دانان عقیده دارند که درجه احتمال فوت منفعت باید به اندازه‌ای باشد که در دید عرف، بتوان ضرر مورد مطالبه را مسلم شمرد (کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۲۵۰). نوع منافع دیگر منافع احتمالی وجود دارد؛ یعنی اگر موانعی در جهت بهره‌مندی از منافع ایجاد نشود، ممکن است آن منافع به وجود بیاید یا نیاید و از آن منافع محتمل الحصول هم یاد می‌شود. شرایط ضروری که قابل مطالبه است.

۱. **ضرر باید مسلم باشد:** قانون مسئولیت مدنی در این باره حکمی ندارد، ولی ماده ۵۲۰ ق. آ. د. م برای همه خسارات مقرر می‌دارد که در خصوص مطالبه خسارت وارده، خواهان باید ورود خسارت را اثبات نماید، پس در صورت عدم اثبات خسارت، شخص خوانده هیچ‌گونه مسئولیت مدنی نخواهد داشت. به صرف اینکه احتمال ورود ضرر و زیان می‌رود، نمی‌توان کسی را به جبران خسارت محکوم کرد؛ برای مثال، خواهان ادعا می‌کند که در اثر تصادم اتومبیل او با کامیون خوانده یک میلیون ریال زیان دیده است (کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۳۰۰).

دادگاه با رجوع به کارشناس و در صورت لزوم معاینه اتومبیل، می‌تواند مبلغ خسارت را تعیین کند؛ ولی درباره زیان‌های آینده این قناعت وجدانی به‌دست نمی‌آید و همه چیز احتمالی است. ماده ۵ قانون مسئولیت مدنی: «اگر در اثر آسیبی که به بدن یا سلامتی کسی وارد شده در بدن او نقصی پیدا شود یا قوه کار زیان‌دیده کم گردد یا از بین برود و یا موجب افزایش مخارج زندگانی او بشود، واردکننده زیان مسئول جبران کلیه خسارات مزبور است. دادگاه جبران زیان را با رعایت اوضاع و احوال قضیه به طریق مستمری یا پرداخت مبلغی دفعتاً واحد تعیین می‌نماید و در مواردی که جبران زیان باید به طریق مستمری به عمل آید».

در ماده فوق هم باید ضرر مسلم و خسارت به شخص وارد شده باشد که آن شخص بتواند از پس احقاق حقوق خود برآید؛ وگرنه در صورت احتمال خسارت یا ناتوانی در اثبات خسارت، نمی‌تواند شخص یا اشخاصی را محکوم به پرداخت خسارت نماید. دادرسی نمی‌تواند درباره همه خسارات، به نظر قطعی برسد؛ زیرا احتمال دارد کارگر در این فاصله بمیرد یا دچار حادثه دیگری شود یا به ثروتی برسد که نیاز به دستمزد نداشته باشد یا نیروی کار او چند برابر شود.

۲. ضرر باید مستقیم باشد: ماده ۵۲۰ ق. آیین دادرسی مدنی اعلام می‌دارد: «خواهان باید این جهت را اثبات نماید که زیان وارده بلاواسطه ناشی از عدم انجام تعهد یا تأخیر آن و یا عدم تسلیم خواسته بوده است، در غیر این صورت دادگاه دعوای مطالبه خسارت را رد خواهد کرد. مقصود از بی‌واسطه‌بودن، ضرری است که بین فعل زیان‌بار و ضرر حادثه دیگری وجود نداشته باشد، چندان که بتوان گفت ضرر در عرف از همان فعل ناشی شده است. مثال: اگر کسی گاو بیماری را به دامداری بفروشد و در اثر سرایت بیماری سایر گاوهای خریداری تلف شود و در نتیجه او نتواند به تعهد خود در رساندن شیر به کارخانه عمل کند و مزرعه خود را شخم زند و از این راه خسارتی متحمل شود، همه این ضررها را نمی‌توان از فروشنده گاو مریض خواست. علت منحصر از بین رفتن گاو مریض خطای فروشنده بوده است و گاه نیز می‌توان رابطه علیت بین مریض‌شدن سایر گاوها را نیز، پنهان کردن این بیماری شمرد. پس باید در موارد فوق، رابطه علیت بین فعل زیان‌بار و خسارت برقرار شود تا شخصی را دارای مسئولیت مدنی بدانیم.

۳. ضرر باید جبران نشده باشد: در هر مورد که به‌وسیله‌ای از زیان‌دیده جبران خسارت می‌شود، ضرر از بین می‌رود و دوباره نمی‌توان آن را مطالبه کرد. ماده ۳۱۹ قانون مدنی اعلام می‌دارد: «اگر مالک تمام یا قسمتی از مال مغضوب را از یکی از غاصبین بگیرد، حق رجوع به قدر مأخوذ به غاصبین دیگر را ندارد» (کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۱۸۰).

ب) فعل زیان‌بار

در هر مورد، از کاری که به دیگران زیان برسد، مسئولیت مدنی ایجاد نمی‌شود، باید کار زیان‌بار در نظر اجتماع ناهنجار باشد و اخلاق عمومی ورود ضرر را ناشایسته بدانند. در همین راستا ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مقرر می‌دارد: هر کسی بدون مجوز قانونی، عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی، ... موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد. قید «بدون مجوز قانونی» برای بیان استثنای مواردی ضروری است که شخص بدون مجوز

قانونی به دیگری ضرر می‌زند و از مسئولیت معاف می‌شود. این قید نشان می‌دهد که عمد و بی‌احتیاطی، در فرضی که زبانی به‌بار می‌آید، موجب ضمان است. مشروط به اینکه بدون مجوز قانونی باشد، چنانکه اضرار به حکم قانون و در مقام دفاع مشروع از مواردی است که به‌دلیل مجوز قانونی ضمان آور نیست.

ج) رابطه سببیت

در اصطلاح، سبب و مسبب به اموری گفته شده که رابطه وجودی و عدمی بین آن‌ها برقرار است. سببیت نیز نوعی ملازمه وجودی و عدمی بین دو امری است که ملزوم (مفعول) آن، سبب و لازم (فاعل) آن مسبب نامیده می‌شود، مانند هنگامی که امین به مالی تعدی و تفریط کرده و ضرری وارد می‌کند. امین یا عمل او سبب محسوب می‌شود و ضرر وارده، مسبب است. برای تحقق، مسئولیت باید احراز شود که بین ضرر و فعل زیان‌بار رابطه سببیت وجود دارد، یعنی ضرر از آن فعل ناشی شده باشد. این احراز رابطه علیت بین دو پدیده موجود، یعنی فعل زیان‌بار و خسارت (ضرر) است. اصولاً در مواردی که تقصیر، شرط ایجاد مسئولیت نیست، رابطه سببیت اهمیت بیشتری پیدا می‌کند و اثبات وجود آن دشوارتر می‌شود. برای اینکه حادثه‌ای سبب محسوب شود، باید آن حادثه در زمره شرایط ضروری تحقق ضرر باشد؛ یعنی احراز شود که بدون آن، ضرر واقع نمی‌شد. لزوم برقراری رابطه سببیت بین فعل زیان‌بار و ضرر، از آن جهت حائز اهمیت است که گاه اسباب متعددی در ورود ضرر دخالت دارند.

اثبات ورود ضرر به زیان‌دیده و همچنین ارتکاب تقصیر یا وقوع فعلی از طرف خواننده یا کسانی که مسئولیت اعمال آنان با اوست، به‌تنهایی دعوی خسارت را توجیه نمی‌کند. باید احراز شود که بین دو عامل ضرر و فعل زیان‌بار رابطه سببیت وجود دارد؛ یعنی ضرر از آن فعل ناشی شده است. اثبات رابطه سببیت با زیان‌دیده است و او باید در دادگاه نشان دهد که بین فعل خواننده و ایجاد ضرر رابطه علت و معلولی وجود دارد؛ ولی در دعوی مسئولیت مدنی، همیشه کار به‌سادگی نمی‌گذرد و گاه نیز، خواننده دعوا ناچار می‌شود که برای اثبات عدم دخالت خود دلیل بیاورد (کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۱۵۰).

مبانی مسئولیت مدنی

برای اینکه شخص، مسئول اعمال خویش باشد و ضرری را که به دیگری وارد کرده، جبران نماید، چهار مبنا و نظریه وجود دارد (کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۴۶۰-۷۲):

۱. نظریه تقصیر: شخص مقصر باید جبران‌کننده خسارات وارده به دیگران باشد؛
۲. ایجاد خطر: ایجادکننده خطر در این نظریه، مسئول جبران خسارات دیگری شناخته شده است، گرچه مقصر نباشد؛
۳. نظریه مختلط: طرف‌داران این نظریه نیز برای هر دو نظریه فوق، سهمی قائل شده‌اند؛
۴. تضمین حق: هواداران این نظریه معتقدند که هر کس در جامعه حقی دارد و این حق نیز از سوی قوانین جاری مورد حمایت قرار گرفته است؛ لذا آن‌ها نظریات فوق را صحیح نمی‌دانند. در حالی که آنچه در قانون مسئولیت مدنی ما پذیرفته شده است، بیشتر نظریه تقصیر است.

هدف از مسئولیت مدنی در جبران خسارات ناشی از کووید-۱۹

مسئولیت مدنی برای تحقق و اثربخشی نیازمند هدف است. نمی‌توان بدون هدف، الزام بر مقنن را بار نمود و مسئولیت مدنی را بر وی تحمیل کرد. اولین سؤالی که مطرح می‌شود، این است که چرا رسانه باید برای بیماری‌های واگیرداری که هیچ نقشی در ایجاد آن نداشته است، مسئول باشد و جبران خسارت کند؟

نظام جبران

نظام جبران بر اهداف مسئولیت مدنی، بر این مبتنی است که جبران خسارت باید در راستای عمل شخص دیگری صورت گیرد و در جامعه مدرن، زیان یک نفر به خاطر مبتلاشدن به بیماری، در هر حد که باشد، او را از یک امتیاز محروم می‌کند و لذا استحقاق جبران را مطرح می‌سازد. در حقیقت انعطاف مسئولیت مدنی در مقایسه با مسئولیت کیفری در این بستر مشخص می‌گردد که در هنگام ورود اختلافات میزان خسارات مالی بیشتری پوشش داده خواهد شد. شاخص‌های نظام جبران عبارت‌اند از:

۱. شرط جبران، مقدم بر ورود خسارت باشد، بنابراین نمی‌توانیم خساراتی را درخواست نماییم که ورود آن‌ها محل تردید یا سببیت بین عوامل ادعایی است که زیان به‌طور حتم معلوم نیست؛ چون در نظام جبران وقوع فعل، شرط تحقق حتمی جبران خسارت به شمار می‌آید؛

۲. در نظام جبران، تنها در حدی که میزان خسارت به‌صورت قطع معین و مشخص باشد، پرداخت می‌گردد. بنابراین زیان‌های معنوی و عدم‌النتفع و زیان‌های احتمالی از حیث بازپرداخت، به‌طور کلی محل تردید است (السان، ۱۳۹۹: ۸). از این رو، این نظام نمی‌تواند در قبال کووید - ۱۹ کارایی لازم را داشته باشد؛ زیرا تحقق نظام جبران، در گرو وقوع رفتارهای سرزده از شخص انسان یا عوامل اوست، حال آنکه در خصوص بیماری‌های واگیردار، عامل وقوع خسارت معمولاً قهراً واقع می‌شود.

در نظام جبران، مسئولیت مدنی و مسئولیت کیفری، به هم نزدیک می‌شوند. به همین دلیل است که عامل زیان باید خسارات وارده را جبران نماید؛ چرا که مسئولیت مدنی او بدل از مسئولیت کیفری است (السان، ۱۳۹۹: ۲۲۳). چنانچه گفته شد، این جنبه از نظام جبران، با تئوری مسئولیت عام ارتباط می‌یابد که در بروز حادثه قهری نقش داشته‌اند، یا در شرایطی که توان پیشگیری از آن را داشته‌اند، به این کار مبادرت نورزیده‌اند.

نظام انطباق

نظام انطباق گزینه دیگر برای بررسی موضوع است که در آن، هدف مسئولیت مدنی بازگشت به حالت سابق، جهت جبران وضعیت زیان‌دیده به حالتی است که پیش از وقوع زیان داشته است. می‌توان این نظام را نزدیک‌ترین نظام موجود به جبران خسارت برای مسئولیت به شمار آورد؛ گرچه این واقعیت نیز انکارناپذیر است که برگشت به حالت سابق، همیشه امکان‌پذیر نیست. برای مثال، نمی‌توان آلام فرزند خردسالی که مادرش را در اثر بیماری کرونا از دست داده است، جبران کرد. بدیهی است که بسیاری از زیان‌های ناشی از مرگ‌ومیر بیماران با پول جبران نمی‌شود؛ ولی می‌توان جنبه‌هایی را

نیز از این نظام برای پرداخت تئوری مسئولیت عام، وام گرفت. اینکه شخص مسئول باید تمام تلاش خویش را برای بازگرداندن وضعیت سابق به عمل آورد. این کوشش، به‌ویژه برای زیان‌های جانی، بی‌ثمر می‌ماند؛ اما تلاش دولت‌مردان را به همراه خواهد داشت تا برای رسیدن به انطباق جبران با خسارت، به راه حل پیشگیری روی آورند.

نظام تلفیقی بازدارنده

در نهایت نظام تلفیقی - بازدارنده، ترکیبی از مسئولیت مدنی و کیفری را برای همه اشخاصی به همراه دارد که تشدید آثار بیماری‌های مسری، به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم ناشی از بی‌مبالاتی، بی‌احتیاطی، کم‌کاری، تقلب، کلاه‌برداری آن‌هاست، تا ملزم شوند تمامی خسارات وارده را جبران نمایند. در شرایط فعلی، تنها نظامی که برای پیشگیری از وسعت و گسترش بیماری‌های واگیردار و آثار زیان‌بار آن‌ها می‌توان بدن تمسک جست، نظام - تلفیقی بازدارنده است؛ زیرا رسانه‌های خبری زمانی که جایگاه اجتماعی را در معرض خطر (کیفر) ببینند، پوشش خبری و مدیریت آن را در مقام پیگیری و بازدارندگی از بیماری‌های مسری با دقت کامل دنبال می‌کنند و توان فرار از این مسئولیت خطیر و طفره از آثار زیان‌بار آن را ندارند (السان، ۱۳۹۹: ۲۲۵).

مسئولیت مدنی رسانه‌های خبری در ارتباط با بیماری کووید-۱۹

رکن اصلی مسئولیت مدنی تقصیر است و بر همین مبنا، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران تعریف می‌گردد؛ یعنی هر شخصی که در انجام رفتاری، موجبات ضرر را به دیگران فراهم آورد مقصر است، فلذا مسئولیت تابعی از تقصیر یا تقصیری فرد است، گرچه مسئولیت بدون تقصیر در موارد استثنایی پذیرفته می‌شود، اگر اسباب متعدد، موجبات ورود زیان را فراهم آوردند، ابتدا باید به دنبال سببی بود که مقصر است و هر کجا که تقصیر شخص اثبات گردد، مسئول است و اگر همه اشخاص مقصر باشند یا تعداد معینی از ایشان، مسئولیت مدنی بر عهده همان‌ها خواهد بود؛ چرا که ماده ۱ به‌صراحت در مقام بیان، آن را تعریف کرده است^۱ (حبیبی و صفایی‌فر، ۱۳۹۷: ۱۱۲).

قانون مدنی در مواد خود مؤید این نظریه است^۲، مانند مواد ۹۵۳ که در این خصوص بیان می‌دارد: تقصیر اعم از تعدی و تفریط است و این دو را در مواد ۹۵۱ و ۹۵۲ تعریف کرده است؛ ولی خود تقصیر را تعریف ننموده است و به همین جهت بر اساس ملاک‌های قانون می‌توان تعریفی ارائه کرد. عده‌ای در این خصوص بیان داشته‌اند: «تقصیر یعنی تعدی و تجاوز از حالت متعارف به حق یا مال دیگری و تفریط در کاری که به‌موجب قرارداد متعارف برای نگهداری مال غیرلازم است، پس هر رفتار غیرمتعارفی که خلاف قواعد و قوانین مقررات قانونی و عرفی باشد، در مقام تقصیر تفسیرپذیر است؛ چرا که در آن عنصر نوعی رفتار، ملاک است، نه عوامل فکری و معیار مقایسه شخص متعارف زیان‌زننده در همان حالت وقوع حادثه در انجام فعل زیان‌بار (داراب‌پور، ۱۴۰۰: ۵۴).

۱. هرکس بدون مجوز قانونی، عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی، به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتمندی یا به هر حق دیگری که به‌موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد کند که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است.

۲. مواد ۳۴۴، ۳۴۳، ۳۵۱، ۳۵۳ و ۳۵۹ قانون مدنی.

در بررسی مفهوم تقصیر در حوزه رسانه، تقصیر را باید عملی محسوب نمود که با رفتار متعارف و محتاط یک انسان و با در نظر گرفتن وضع مادی و روحی او در آن شرایط، مخالف باشد. بنابراین تعریف معیار تقصیر، انسانی متعارف است. البته باید در تعیین رفتار عوامل خارجی مانند زمان و مکان و اوضاع و احوال خاص هر قضیه نیز مورد توجه قرار گیرد؛ لذا قصد خواننده در یک دعوای مسئولیت مدنی چندان مؤثر نیست، فقدان قصد نمی‌تواند دفاع موجهی محسوب شود. مثلاً در مورد بیان مطالبی توسط رسانه به قصد اضرار یا آگاهی از دروغ و زیان بار بودن عمل چندان مهم نبوده و عامل زیان با معیار یک انسان متعارف سنجیده می‌شود.

استفاده از فرض تقصیر حربه‌ای بود تا ضمن حفظ مبنای تقصیر، در برخی موارد خاص، زیان‌دیدگان از اثبات تقصیر عامل زیان، معاف شوند. به موجب این فرض، زیان‌دیده نیازی ندارد به اثبات تقصیر عامل فعل زیان‌بار، تنها باید رابطه سببیت میان فعل زیان‌بار و زیان وارد آمده را اثبات نماید و خواننده برای رهایی از بار مسئولیت، باید اثبات کند که مقصر نبوده است؛ بلکه عواملی دیگر در ورود زیان نقش داشته‌اند که قابل انتساب به وی نبوده یا وی مسئول آن‌ها نیست. مثلاً علت ایجاد خسارت یا عدم انجام تعهد، واقعه خارجی پیش‌بینی‌نشده و دفع‌نشده بوده است (صحرانود، خلیل‌زاده و صحرانود، ۱۳۹۱: ۹۹).

در همین زمینه باید متذکر شویم، در مواردی که فرض تقصیر شده است، زیان‌دیده تنها باید ورود زیان و رابطه سببیت میان آن و فعل خواننده را اثبات کند و نیازی به اثبات تقصیر خواننده ندارد و در مقابل، برعهده خواننده است که به هر وسیله‌ای که می‌تواند اثبات کند، مقصر نبوده است (انصاری، ۱۳۸۱: ۱۴۵). به طور مثال، در خصوص رسانه‌هایی که در زمینه تندرستی و سلامت انسان‌ها به فعالیت می‌پردازند، چنانکه یک برنامه تلویزیونی یا رادیویی ساخته می‌شود که درباره موارد دارویی، آرایشی و بهداشتی مطالبی را به اطلاع عموم می‌رساند، باید آثار زیان‌بار یک طبابت یا تجویز نادرست پزشکی بهداشتی بر اشخاص جامعه را مدنظر بگیرد. برای نمونه، از افراد متخصص در زمینه‌های فوق برای مشاوره دعوت کند یا در توصیه‌های خود، از مطلق‌گویی بپرهیزد و خطرهای مواد بهداشتی یا دارویی مورد توصیه را نیز تذکر دهد. بدین شکل، حمایت از جان و سلامتی انسان همواره باید به صورت کامل انجام گیرد تا موجبات هرگونه آسیب مستقیم یا غیرمستقیم به آن ممنوع شود، در این خصوص نقش برنامه‌های رادیویی، تلویزیونی، اینترنت و رسانه‌های شهری بیشتر آشکار می‌گردد که باید دقت بیشتری نمایند؛ به‌گونه‌ای که این احتیاط را می‌توان یک تعهد حرفه‌ای و شغلی دانست و نقض آن‌ها را در زمره خطا و تقصیر حرفه‌ای قرارداد (انصاری، ۱۳۸۱).

پس از انقلاب صنعتی و هویداشدن خطرهای مراکز تولیدی و صنعتی برای اشخاص و محیط زیست و پاسخ‌گو نبودن تئوری تقصیر، نظریه خطر تدوین شد. تئوری خطر در مقام بیان، به بررسی مسئولیت بدون تقصیر بیان می‌پردازد. البته این نظریه در قواعد فقهی تحت عنوان این قاعده است: «من له الغنم فعلیه الغرم» هرکس که از سود آن بهره‌مند است، پس باید ضرر و زیان را نیز جبران کند. یعنی هرکس مؤسسه‌ای داشته باشد که از آن خطری حاصل شود و موجبات ضرر و زیان غیر گردد، صاحب مؤسسه باید جبران خسارت نماید (کاتوزیان، ۱۳۷۴).

در حقیقت، بر اساس نظریه خطر، عامل این فعالیت بایستی در قبال این خسارت پاسخ‌گو باشد؛ حتی اگر مرتکب

تقصیری نشده باشد. مسئولیت افراد در قبال خسارات ناشی از اشیای تحت حفاظت آنان، نتیجه همین تحول بود(آلین بنابت، ۱۳۷۰: ۳۹۲). طرح این نظریه، به‌طور کلی مبانی مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر را دگرگون کرد و مهم‌ترین ایراد وارد بر آن، دشواری اثبات رابطه بود که بسیاری از پرونده‌ها را از جریان رسیدگی خارج می‌نمود و از جهتی، ناعادلانه بودن مبانی مسئولیت بدون تقصیر بود که نظریه خطر جانب‌دارانه از زیان‌دیده را حمایت می‌کند و از حال عامل زیان غافل است.

اما در بررسی نظرهای متعدد، آن چیزی که با حقوق موضوعه منطبق است و به نیازهای روز نیز پاسخ می‌گوید، بر دو نظریه تقصیر و خطر برتری دارد. این نظریه را دو حقوق‌دان آمریکایی، به نام‌های پراسر^۱ و کیتون^۲ مطرح کردند. بنا بر این نظریه، اگر کسی کار مفید اجتماعی انجام دهد و در اجرای آن کار به دیگران زیان برساند، بر اساس نظریه تقصیر، جبران آن میسر نیست و این‌جاست که دولت به نمایندگی از جامعه، خسارات را جبران می‌کند (بهرامی احمدی، ۱۳۷۷: ۵۴). بر مبنای این نظریه، هرگاه خساراتی به دیگران وارد شود و جبران‌پذیر نباشد، یعنی منافع اجتماعی آن بیشتر باشد، ولی در عمل زمینه ورود خسارت باشد، باید پرداخت شود؛ ولی نه به‌وسیله مرتکب، بلکه از طریق اجتماع با نمایندگی دولت که خسارت را تأمین می‌کند (کاتوزیان، ۱۳۷۹: ۲۳۶). بر مبنای این نظریه، اگر به‌طور نمونه، صدا و سیما برای متنبه‌ساختن مردم از وضعیت ایدز در کشور، به ساخت مجموعه‌ای مستند اقدام نماید که در آن، به حریم خصوصی برخی تجاوز شود، شاید بتوان بر مبنای این نظریه با این استدلال که نفع این اقدام نفعی عمومی است، خسارت وارده به افراد زیان‌دیده را از بیت‌المال پرداخت نمود.

این نظریه از یک جهت وسیع‌تر از بقیه نظریه‌های موجود در مسئولیت مدنی است؛ زیرا تمام خسارات را دربرمی‌گیرد. از جهتی نیز محدودتر از بقیه مبانی مسئولیت مدنی است؛ زیرا به‌صورت معمول، هدف آن ایجاد حداقلی از رفاه برای اعضای جامعه است، نه جبران تمام خسارات اجتماعی که از اعمال مفید ناشی می‌شود. در حقوق فرانسه این نظریه بی‌تأثیر نبوده است و موجبات گسترش بیمه و سایر تضامین را در خصوص آسیب‌های بدنی، جسمی و جبران خسارات توسط دولت در برخی موارد استثنایی مانند بلایای طبیعی شده است (نظری، ۱۳۸۱: ۱۱۲). در حقیقت، به طور خلاصه می‌توان چنین گفت که این نظریه، بیشتر به بیمه اجتماعی همگانی شباهت دارد.

رابطه سببیت بین خسارات و عملکرد رسانه‌های خبری و موانع آن

رابطه سببیت بین فعل زیان بار و ضرر وارده از ارکان تحقق مسئولیت مدنی و کیفری است. سبب در قلمرو مباحث حقوقی، در معنای عرفی آن مدنظر قرار می‌گیرد و به‌تبع، منظور از رابطه سببیت، رابطه‌ای است که عرفاً می‌توان بین فعل زیان بار و ضرر برقرار کرد (هاشمی شاهرودی، ۱۴۲۳ق: ۲۵). به موجب ماده ۴۹۲ ق.م.ا: «جنایت در صورتی موجب قصاص یا دیه است که نتیجه حاصله مستند به رفتار مرتکب باشد، اعم از آنکه به نحو مباشرت یا به تسبیب یا به اجتماع آن‌ها انجام شود».

1. Prosser
2. Keeton

دور بودن زمان میان رفتار ارتكابی و قتل یا دیگر آسیب‌ها، آنچنان که ماده ۴۹۳ ق.م.ا بیان می‌دارد، مؤثر نیست و در هر حال وجود رابطه باید احراز شود. عمد یا غیرعمدی بودن رفتار نیز با عنایت به ماده ۵۲۹ ق.م.ا اهمیت ندارد و در تمام جنایت‌های ناشی از تقصیر نیز باید اثبات شود. در مسئولیت مدنی هم در لزوم احراز رابطه سببیت بین فعل زیان‌بار و زیان واردشده به‌عنوان یکی از ارکان مسئولیت مدنی، تردیدی وجود ندارد (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۳: ۱۹۴)؛ به‌خصوص از مواد ۳۳۳ و ۳۳۵ ق.م.ا، ماده ۱۰۰ ق.م.م، مواد ۵۱۹ و ۵۲۰ ق.آ.د.م ضرورت وجود این رابطه به‌وضوح استنباط می‌شود و افزون بر آن‌ها، برخی از نویسندگان به مواد ۴۹۲ و ۵۲۸ ق.م.ا نیز استناد کرده‌اند.

البته رابطه سببیت در مسئولیت مدنی با مسئولیت کیفری تفاوت‌هایی دارد. در مسئولیت مدنی بر خلاف مسئولیت کیفری، اصولاً تحقق بدون قصد مجرمانه و جرم قانونی دور از تصور نیست و گاه تقصیر شرط مسئولیت است و گاه بدون تقصیر هم مسئولیت به وجود می‌آید و لزومی ندارد که قصد اتلاف وجود داشته باشد؛ همان طور که به احصای موارد مسئولیت از ناحیه قانون‌گذار نیازی نیست. در همین راستا بیان شده است: «در قانون مدنی ایران، مبنای مسئولیت مدنی صرفاً انتساب اضرار به فاعل فعل ضرری است، خواه عمد یا بی‌احتیاطی و غفلت سرزده باشد یا خیر.» بدین ترتیب، در خصوص مسئولیت رسانه در برابر خسارات حاصله از بیماری کرونا، اثبات رابطه سببیت بین رفتار وی با این خسارات ضروری است؛ هرچند در خصوص مسئولیت کیفری و دیه احراز تقصیر ضرورت دارد. در اینجا دو دسته از رفتار ناشی از سوء مدیریت جای بررسی دارد:

- دسته نخست: رفتارهایی است که به شکل ترک فعل رخ داده و همراه با تقصیر بوده است (در صورت اثبات)؛ مانند اطلاع‌رسانی نادرست آمار و... که قانون مدنی در خصوص ترک فعل در ماده ۹۵۲ خود بیان می‌دارد: «تفریط عبارت است از ترک عملی که به‌موجب قرارداد یا متعارف برای حفظ مال غیرلازم است.»؛ بنابراین هرگاه عرف عملی را برای حفظ مال غیرلازم و ضروری بداند، ترک آن عمل تقصیر به‌شمار می‌رود، خواه مقصر طرف قرارداد باشد یا نه (برگرفته از مفاد ۱۶۸، ۲۲۰، ۲۲۵، ۳۳۴، ۴۸۶ و... ق.م) البته وجود این عرف باید محرز و مسلم باشد (قاسم‌زاده، ۱۳۷۸: ۴۳). همچنین ماده ۲۹۵ قانون مجازات اسلامی در تشریح مسئولیت ناشی از ترک فعل یا به عبارت دیگر، مسئولیت ناشی از فعل زیان‌بار بیان کرده است: «هرگاه کسی فعلی که انجام آن را برعهده گرفته یا وظیفه خاصی را که قانون برعهده او گذاشته است، ترک کند و به سبب آن، جنایتی واقع شود، چنانچه توانایی انجام آن فعل را داشته باشد، جنایت حاصل به او مستند می‌شود و حسب مورد، عمدی یا شبه‌عمدی یا خطای محض است، مانند اینکه مادر یا دایه‌ای که شیردادن را برعهده گرفته است، کودک را شیر ندهد یا پزشک یا پرستار وظیفه قانونی خود را ترک کند.»؛ بنابراین در خصوص این دسته از رفتارها، به‌علت تکلیف فعل رسانه به حفظ بهداشت و سلامت عمومی و ترک آن و نیز قابلیت پیش‌بینی ورود و شیوع بیماری در کشور، تفریط محقق شده، به مسئولیت خواهد منجر شد.
- دسته دوم: رفتارهایی است که به شکل فعل بوده است؛ مانند استفاده از نظرهای کارشناسی بدون علم که این افعال با هدف جلوگیری از شیوع بیماری و حفظ جان و سلامت مردم انجام گرفته است. بدیهی است، این

اقدام‌ها نیز باعث ایراد خسارات مالی به عده زیادی از اشخاص حقیقی و حقوقی شده است. با این حال، پرسش آن است که آیا در خصوص این خسارات می‌توان به مسئولیت رسانه نظر داد.

قاعده احسان

یکی از موانع مهم مسئولیت مدنی رسانه‌ها در این خصوص، وجود قاعده احسان است. احسان در معنای حقوقی، انجام دادن عمل نیک و پسندیده است و محسن به کسی گفته می‌شود که با دفع ضرر مالی یا معنوی از شخص یا جلب منفعت برای وی اقدام‌های مصلحانه انجام دهد یا خدمتی به او انجام دهد و چنانچه در نتیجه این عمل زبانی وارد آید، وی مسئولیتی نخواهد داشت (محقق داماد، ۱۳۷۹: ۳۰۰). ماده ۵۱۰ قانون مجازات اسلامی در این رابطه مقرر کرده است: «هرگاه شخصی با انگیزه احسان و کمک به دیگری، رفتاری را که به جهت حفظ مال، جان، عرض یا ناموس او لازم است، انجام دهد و همان عمل موجب صدمه یا خسارت شود، در صورت رعایت مقررات قانونی و نکات ایمنی، ضامن نیست». همچنین ماده ۵۰۹ قانون مذکور بیان می‌دارد: «هرگاه کسی در معابر یا اماکن عمومی با رعایت مقررات قانونی و نکات ایمنی، عملی به مصلحت عابران انجام دهد و اتفاقاً موجب وقوع جنایت یا خسارت گردد، ضامن نیست».

قاعده تقدیم اهم بر مهم

مفاد قاعده تقدیم اهم بر مهم، در موارد تزامم عبارت است از اینکه هرگاه دو امر فعلی دارای مطلوبیت، ولی در مقام عمل مزاحم همدیگر باشند و فقط یکی از آن‌ها را بتوانیم انجام بدهیم، عملی را که اهمیت بیشتری دارد، مقدم می‌گردانیم. بدیهی است، پس از تحقق تزامم، مهم‌ترین اقدام، تشخیص امر اهم خواهد بود. برخی برای تشخیص قانون اهم دو ضابطه ارائه کرده‌اند: الف) اولویت مقام شارع و مقنن که با توجه به اهمیت مقام شارع، به ترتیب در ماده‌های ۱۲ تا ۱۷ ق.م.ا. بدین شرح است: حدود قصاص، دیات، تعزیرات، مجازات‌های بازدارنده؛ ب) اولویت ارزش‌های مورد احترام که با استناد به ارزش‌های مورد احترام با توجه به نوع و میزان کیفر مربوط به نقض آن‌ها که بر حسب اهمیت کیفر، قتل، حبس، شلاق، جزای نقدی و غیره است (گلدوزیان، ۱۴۰۰: ۱۳۹-۱۴۰).

موضوع اجرای قانون اهم را می‌توان در قوانین ردیابی کرد. در این خصوص، می‌توان به ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ اشاره کرد. طبق این ماده، ارتکاب رفتاری که طبق قانون جرم محسوب می‌شود، در صورتی که ارتکاب رفتار بر اجرای قانون اهم لازم باشد، مجازات نخواهد داشت. شایان ذکر است، موضوع انتقای مسئولیت مدنی در اجرای قانون اهم، مورد وفاق همه نیست. برخی بر این عقیده‌اند که نه تنها وصف مجرمانه منتفی می‌شود؛ بلکه به علت وجود اجازه قانون‌گذار، مطالبه خسارت نیز غیرموجه و غیرمنطقی است. به نظر برخی دیگر، اساساً در مسئولیت مدنی لازم نیست فعل زیان‌بار دارای فعل زیان‌بار قبیح نیز باشد، بلکه بنابر اینکه ضرر غیرمتدارک در شرع وجود ندارد، جبران پیامدهای زیان‌بار حاصل از دفع افسد به فاسد ضروری است (حاجی ده‌آبادی، ۱۳۸۷: ۲۸).

بنابراین، در خصوص افعال رسانه ناشی از ارائه اطلاعات ضدونقیض و غلط، با عنایت به اینکه این افعال بر مبنای قاعده احسان انجام گرفته و هدف از آن‌ها حفظ و نجات امر اهم، یعنی سلامت و جان افراد، بوده است، مسئول شمردن

رسانه بر مبنای قاعدهٔ احسان، منطبق بر اصول نخواهد بود. البته در این موارد شاید بتوان از باب مسئولیت بیت‌المال وارد شد و خسارات وارده را جبران نمود. جبران خسارت از بیت‌المال مصادیق متعددی در قوانین دارد. یکی از آن مصادیق که به خسارات جانی و مادی اطلاق دارد، مادهٔ ۱۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ است که وفق آن: «حکم به مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی و اجرای آن‌ها حسب مورد نباید از میزان و کیفیتی که در قانون یا حکم دادگاه مشخص شده است، تجاوز کند و هرگونه صدمه و خسارتی که از این جهت حاصل شود، در صورتی که از روی عمد یا تقصیر باشد حسب مورد، موجب مسئولیت کیفری و مدنی است و در غیر این صورت، خسارت از بیت‌المال جبران می‌شود».

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد، رابطهٔ سببیت، رکن اساسی و عنصر حیاتی مسئولیت مدنی و ضمان قهری است. در توضیح این رابطه باید که بین ضرر وارده و تقصیر، از عرفاً رابطه‌ای وجود داشته باشد؛ به نحوی که اگر آن تقصیر (فعل و ترک فعل) نمی‌بود، به‌طور قطع ضرری حاصل نمی‌شد. رابطهٔ سببیت، علاوه بر اینکه ایجاد مسئولیت می‌کند، قلمرو مسئولیت را نیز مشخص می‌کند. احراز رابطهٔ سببیت، در موردی که سبب، خسارتی را به‌بار آورد، کارآسانی است؛ اما با توجه به آنکه حوادث اجتماعی به هم مرتبطند و معمولاً علت و سبب ضرر بیش از یکی است، تعیین مسئول و احراز رابطهٔ سببیت عمل دشواری است. دشواری احراز رابطهٔ سببیت در تعدد اسباب، باعث ارائهٔ نظریه‌هایی از جانب اهل فن شده است که در حقوق ایران، تأثیر این نظریه‌ها را در قوانین موضوعه شاهدیم و مهم‌ترین آن‌ها، نظریهٔ سبب متعارف و اصلی است که مادهٔ ۳۳۲ قانون مدنی بیانگر آن است. با توجه به قاعدهٔ فقهی «البینه للمدعی و الیمین علی من انکر» اثبات رابطهٔ سببیت با مدعی است. بعد از اثبات رابطهٔ سببیت توسط خواهان دعوی، خوانده می‌تواند ثابت نماید که این رابطه ظاهری است و خسارت وارده، توسط اسباب خارجی به‌وجود آمده است که این اسباب خارجی می‌تواند حوادث غیرمترقبه، تقصیر ثالث یا تقصیر زیان‌دیده باشد. پیشنهاد می‌گردد با توجه به اینکه مسئولیت مدنی فرع بر احراز رابطه سببیت است و رابطهٔ سببیت رکن حیاتی ضمان قهری و مسئولیت مدنی غیرقراردادی است، قانون‌گذار ایران، ماده‌ای را در این خصوص وضع کند و در آن از «رابطه سببیت در مسئولیت مدنی» یاد کند.

محدودیت پژوهش

تعمیم‌پذیری نتایج این پژوهش تابع چند محدودیت است. ابتدا محدودیت جغرافیایی و مکانی آن که به قلمرو حقوقی کشور ایران محدود است و تابع قانون مسئولیت مدنی جمهوری اسلامی ایران. دومین محدودیت، اعمال آن در ظرف زمانی شیوع بیماری کرونا و به‌ویژه در دوره ابتدایی شیوع آن در انتهای سال ۱۳۹۸ و ابتدای سال ۱۳۹۹ است که رسانه‌ها، مهم‌ترین ابزار دریافت اطلاعات جامعه بودند. سومین محدودیت، اعمال آن به حوزه رسانه‌های رسمی و حساب‌های رسمی و ثبت شده شبکه‌های اجتماعی است؛ زیرا درباره رسانه‌های غیررسمی یا رسمی خارج از کشور یا حساب‌های غیررسمی در شبکه‌های اجتماعی که مالک آن‌ها مشخص نیست، نمی‌توان اقامه دعوی مسئولیت مدنی کرد.

پیشنهاد‌های پژوهش

پیشنهاد برای پژوهشگران: نظر به اینکه حقوق رسانه، رشته‌ای جوان است و با توجه به حضور عمیق رسانه‌ها که با همه‌گیری موبایل‌ها بسیار افزایش یافته است و در ابعاد متنوعی رخ می‌دهد، اهمیت بسیار زیادی یافته است، پیشنهاد می‌شود ابعاد مسئولیت مدنی رسانه‌ها در برابر کنش‌های گوناگون اعم از فعل و ترک فعل در چارچوب حقوقی بررسی شود.

پیشنهاد برای مدیران رسانه‌ها: تأکید زیادی می‌شود بر درک مبانی حقوقی مسئولیت مدنی فعل و ترک فعل رسانه‌های در اختیار آن‌ها؛ زیرا تبعات ناشی از هر یک از اقدام‌های آن‌ها، می‌تواند به اقامه دعوا علیه آن‌ها رخ دهد و به خسارات مادی و معنوی متعددی بینجامد.

در کشور ما قاعده تقصیر عمومیت بیشتری دارد؛ اما از آنجا که در مواردی قاعده خطر هم اعمال می‌شود، لازم است که مدیران اخباری را که ممکن است فضای خطرناکی ایجاد کند و با ضرری همراه شود با دغدغه و وسواس بیشتری منتشر کنند.

برای قانون‌گذاران: حضور رسانه‌ها در ابعاد متنوع زندگی انسان‌ها که به دلیل همه‌گیری تلفن‌های همراه صورت گرفته، سبب شده است که فعالیت‌های متعددی با رسانه‌ها انجام شود که تاکنون ممکن نبوده است. برای بسیاری از این فعالیت‌ها، قانون‌گذاری نشده است و به ناگزیر با تفسیر سایر موارد قانونی، در خصوص آن‌ها تصمیم‌گیری می‌شود؛ در حالی که قانونی برای ویژگی‌های خاص رسانه‌ها، به دلیل اختصاصی نبودن لحاظ نمی‌شود. از این رو توصیه می‌شود کارگروه ویژه‌ای تشکیل شود تا موضوعات مربوط به مسئولیت مدنی رسانه‌ها را بررسی کنند و با پیشنهاد قانون‌های جدید و مناسب با شرایط رسانه، به‌ویژه در هنگام بحران‌هایی همچون شیوع همه‌گیری، بتوانند به کارکرد چالاک آن‌ها کمک کنند.

منابع

احمدی، علی؛ عسگرزاده، محسن و مفیدی، ریحانه (۱۴۰۰). مقایسه تطبیقی پوشش خبری بحران کرونا در شبکه خبر و بی‌بی‌سی فارسی. فصلنامه علمی رسانه‌های دیداری و شنیداری، ۱۵(۳۷)، ۱۳۳-۱۶۲.

السان، مصطفی (۱۳۸۸). مسئولیت مدنی در قبال حوادث طبیعی (بررسی تطبیقی مبانی، محدودیت‌ها و رویه قضایی با تأکید بر زلزله)، دوفصلنامه پژوهش‌های حقوقی (شهر دانش)، ۲۴(۱۶)، ۷-۳۸.

السان، مصطفی (۱۳۹۹). مسئولیت مدن دولت در قبال بیماری‌های واگیردار (بررسی موردی: کووید-۱۹). فصلنامه تحقیقات حقوقی - ویژه حقوق و کرونا، ۲۳، ۲۱۵-۲۴۳.

انصاری، باقر (۱۳۸۱). مسئولیت مدنی رسانه‌های همگانی (چاپ اول)، تهران: معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین و مقررات.

بهرامی احمدی، حمید (۱۳۷۷). سوءاستفاده از حق، مطالعه تطبیقی در حقوق اسلام و دیگر نظام‌های حقوقی (چاپ سوم)، تهران: انتشارات اطلاعات.

- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۶). *ترمینولوژی حقوق*، تهران: انتشارات گنج دانش.
- حاجی ده‌آبادی، محمدعلی (۱۳۸۷). *قاعده دفع افسد به فاسد و دلالت‌های حقوقی جرم شناختی آن*، *مجله فقه و حقوق*، (۱۸)، ۷-۳۴.
- داراب‌پور، مهراب؛ شایگان فرد، امیر و داراب‌پور، محمد (۱۴۰۰). *مسئولیت‌های خارج از قرارداد*، تهران: انتشارات مجد.
- صحرانورد، ابوذری؛ خلیل‌زاده، سیدمحمد مهدی و صحرانورد، رسول (۱۳۹۱). *مسئولیت مدنی رسانه‌ها در حقوق موضوعه ایران*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- صفایی، سیدحسین و رحیمی، حبیب‌الله (۱۳۹۷). *مسئولیت مدنی تطبیقی*، تهران: شهردانش.
- قاسم‌زاده، سیدمرتضی (۱۳۸۷). *الزام‌ها و مسئولیت مدنی بدون قرارداد*، تهران: میزان.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۸). *حقوق مدنی، الزامات خارج از قرارداد، مسئولیت مدنی*، تهران: نشر دانشگاه تهران.
- گلدوزیان، ایرج (۱۴۰۰). *بایسته‌های حقوق جزای عمومی*، تهران: انتشارات میزان.
- محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۷۹). *قواعدفقه (بخش مدنی)*، جلد ۲، تهران: مرکز نشر علوم انسانی.
- مظفری، مصطفی و میرزایی مقدم، مرتضی (۱۳۹۹). *بررسی حقوقی نحوه عملکرد و مسئولیت دولت در جبران خسارت ناشی از بحران کووید-۱۹، ویژه نامه حقوق و کرونا*، ۲۳، ۳۸۵-۴۱۱.
- نصیری، معصومه (۱۳۹۷). *نقش رسانه در دوران بحران، ضرورت آگاهی از مرز اطلاع رسانی و دلهره‌آفرینی*، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۰۷/۱۷، دسترسی در سایت اینترنتی <https://plus.irna.ir/news/>.
- نمکدوست، حسن؛ جهانشاهی، امید و اردکان‌زاده، حسن (۱۴۰۱). *نشست «رسانه‌های ایرانی و ناگهانی کرونا»*، آخرین بازدید تاریخ ۱۴۰۱/۰۳/۱۸، موجود در سایت اینترنتی <https://www.ihcs.ac.ir/fa/new>.
- نوری راد، فاطمه (۱۴۰۰). *بررسی و تحلیل مواجهه ایران از منظر ارتباطی و رسانه‌ای با ویروس کرونا*، آخرین بازدید تاریخ ۱۴۰۰/۰۷/۲۰، موجود در سایت: <https://iranthinktanks.com>.
- وینار تخصصی بررسی تطبیقی نحوه پوشش اخبار کرونا در ایران و جهان که در دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، آخرین بازدید تاریخ ۱۴۰۰/۰۷/۲۰، موجود در سایت: www.irna.ir/news/84024757/.
- هاشمی شاهرودی، سید محمود (۱۴۲۳ق). *موسوعه الفقه الاسلامی*، جلد ۹ (چاپ اول)، قم: مؤسسه دائره المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت.

References

- Ahmadi, A., Asgarzadeh, M. & Mofidi, R. (2021). A comparative comparison of the news coverage of the Corona crisis on the Khabar network and the Farsi BBC. *Scientific Quarterly Journal of Visual and Audio Media*, 15(37), 133-162. (in Persian)

- Ansari, B. (2002). *Civil responsibility of mass media* (first edition), Tehran: Deputy Research, Compilation and Revision of Laws and Regulations. (in Persian)
- Bahrami Ahmadi, H. (1998). *Abusing the right, a comparative study in Islamic law and other legal systems* (3rd edition), Tehran: Information Publications. (in Persian)
- Bénabent, A. (1991). *Droit civil, Les obligation* (3th Ed.). Paris: Montchrestien.
- Darabpour, M., Shayganfar, A. & Darabpour, M. (2021). *Responsibilities outside the contract*, Tehran, Majd Publications. (in Persian)
- Elsan, M. (2009). Civil liability for natural disasters (comparative examination of foundations, limitations and judicial procedure with an emphasis on earthquakes). *Two Quarterly Journal of Legal Research (Shahr Danesh)*, 24(16), 7-38. (in Persian)
- Elsan, Mustafa (2019). Civil liability of the government for infectious diseases (case study: Covid-19). *Legal Research Quarterly - Special Law and Corona*, 23, 243-215. (in Persian)
- Ghasemzadeh, S.M. (2007). *Requirements and civil liability without contract*, Tehran: Mizan. (in Persian)
- Goldouzian, I. (2021). *Essentials of General Criminal Law*, Tehran: Mizan Mizan Publications. (in Persian)
- Haji Dehabadi, M. A. (2008). The rule of repelling corruption from the corrupt and its criminal legal implications, *Jurisprudence and Law Journal*, (18), 7-34. (in Persian)
- Hashemi Shahroudi, S.M. (2002). *Islamic Fiqh Encyclopedia, Volume 9* (first edition), Qom: Institute of Islamic Jurisprudence Encyclopaedia on the Ahl al-Bayt Religion. (in Persian)
- Jafari Langroudi, M.J. (2007). *Legal Terminology*, Tehran: Ganj Danesh Publications. (in Persian)
- Katouzian, N. (1999). *Civil rights, non-contractual obligations, civil liability*, Tehran: Tehran University Press. (in Persian)
- Mohagheq Damad, S.M. (2000). *Rules of Jurisprudence (Civil Section), Volume 2*, Tehran: Humanities Publishing Center. (in Persian)
- Mozafari, M. & Mirzaei Moghadam, M. (2019). Legal review of the functioning and responsibility of the government in compensating for damages caused by the Covid-19 crisis. *Special issue of Law and Corona*, 23, 385-411. (in Persian)
- Nasiri, M. (2017). *The role of the media in times of crisis, the need to be aware of the border of information and fear-mongering*, retrieved on 2021/10/09, accessed on the website <https://plus.irna.ir/news/> (in Persian)
- Nemakdoost, H., Jahanshahi, O. & Ardakanzadeh, H. (2022). "Iranian media and the sudden corona" meeting, last visited on 2022/06/08, available on the website <https://www.ihcs.ac.ir/fa/new>. (in Persian)

- Nouri Rad, F. (2021). *Review and analysis of Iran's exposure to the corona virus from the perspective of communication and media*, last visit, date 2021/10/12, available on the website: <https://iranthinktanks.com>. (in Persian)
- Safai, S.H. & Rahimi, H. (2017). *Adaptive civil responsibility*, Tehran: Shahrđanesh. (in Persian)
- Sahranord, A., Khalilzadeh, S.M.M. & Sahranoord, R. (2011). *Civil responsibility of the media in Iran's subject law*, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. (in Persian)
- Salmond, S.J. (1964). *The Law of Torts* (15th ed.), London: Sweet & Maxwell.
- Specialized webinar on the comparative study of how to cover the Corona news in Iran and the world at Shahid Beheshti University of Medical Sciences*, last visit; date 2021/10/12, available on the website: www.irna.ir/news/84024757/.(in Persian)
- Strack, B. & Civil, D. (1972). *Obligation*, Paris: Libraires Technique.